

KISS BALÁZS

ETNOPOLITIKAI MODELLEK ÉS AZ AUTONÓMIA KÉRDÉSEI

**Szarka László – Vizi Balázs – Tóth Norbert – Kántor Zoltán –
Majtényi Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban.*
Gondolat Kiadó, Budapest, 2009, 375 oldal**

A magyarországi kisebbségkutatás egyik zászlóshajója az MTA Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézetének legújabb évkönyve az etnopolitikai modellek gyakorlati alkalmazását elemzi. Több éves kutatás záróköteteként az etnopolitikai modellek vizsgálatának régebbi tudományos eredményeit az intézet korábbi évkönyve *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában* címmel foglalta össze. Az újabb tanulmánykötet – ahogyan a kisebbségkutatás tudományos eszköztára is – multidiszciplináris témaköröket tartalmaz. A politikatudomány, a jogtudomány, a történelemtudomány mellett különböző társadalomtudományok kutatási eredményei, modern eszközei is megjelennek a tanulmányokban. Külön figyelmet érdemel néhány írásnál a nacionalizmus-elméletekbe való beillesztés. A nemzetfogalom megértésére több társadalomtudományi elmélet született a 20. század utolsó felében. Anthony D. Smith nemzetfelfogása leginkább a *Nemzetek eredete* című művéből ismert. Smith a nemzetet modern jelenségnek tekinti, ám a többi modern nacionalizmus-elmélettel szemben nem tekinti őket csupán konstruáltaknak. Smith szerint a nemzet konstruált és organikus jelenség egyaránt. A mérsékelt primordialiszták elméletében a náció egy megnevezett és behatárolt közösség, amelynek tagjai közös mítoszokat, értékeket és szimbólumokat vallanak, saját kultúrával rendelkeznek. A közösség egy lehatárolt területen él, egységes gazdasági környezetben. A nemzetnevelő értelmiségiek céljai között szerepel a nemzet és a haza összekapcsolása. A táj és a történelem határozza meg a közösség hazáját. Smith a szomszéd népekkel szembeni beolvadás ellen kulcsfontosságúnak tekinti a kulturális szembenállást. Ez utóbbi, a közösség kulturális mobilizációja az egyik kulcskérdés, hiszen ez emeli ki a nemzeteket az államok közül. Harkányi Ádám Máté a skót nemzet példáján keresztül mutatja be Smith elméletét.

A politikatudomány szerszámosládáját az első fejezetben Tóth Norbert és Schönbaum Attila használja. Tóth Norbert az autonóm pártrendszerrel foglalkozik, az írás alapján megállapítható, hogy a területi autonómiával rendelkező térségek pártrendszere is egyedi. A tanulmány az interkulturális konfliktusok megoldása legfőbb eszközének a területi autonómiát tartja. A multiethnikus területeken működő pártok vizsgálata is alátámasztja a tézi-

sét. Tóth megállapítja, hogy nem lehet egységes séma alapján leírni Nyugat- és Észak-Európa autonóm pártrendszerait: három altípust vezet be vizsgálódása tárgyába. Az autonóm pártrendszerben a pártok célját illetően megkülönböztet szeparatista (Feröer-szigetek, Baszkföld), autonómia-fejlesztő (Dél-Tirol, Katalónia) és megállapodott pártrendszereket (Åland-szigetek, Grönland).

Schönbaum Attila az etnikai kisebbségek parlamenti képviseléről nyújt átfogó képet. Állítása az, hogy a kisebbségi alapon való politizálás általános (Európa számos államában jelentkező) politikai jelenség. A tanulmány a parlamenti politizálás mint kisebbségi érdekérvényesítés terepére fókuszál, érintőlegesen foglalkozik a kormányzati szervekkel és az informális konzultációs csatornákkal. Az utóbbi kategóriák részletesebb vizsgálata egy újabb fontos kutatás tárgyát képezheti. A szerző felteszi a – néhány politikus által is – gyakorta feltett kérdést, hogy az etnikai alapon való politizálás a nemzetállamok előtti korból itt maradt csökevény vagy modern poszt-nemzetállami képződmény. A modern értelmezés alapján az európai integrációval megerősödő regionalizáció következményeként a régiók, tartományok és így az etnikai területek is a politikai döntések egyre nagyobb hányadát veszik át az etnikai többségtől.

Eplényi Kata a belga konszociációs modell vizsgálatakor a csekély számú német kisebbség történetét és jogait ismerteti. Belgium lakosságának kevesebb, mint 1%-át alkotó német közösség a két nagy (flamand-vallon) nyelv-közösséggel sok tekintetben azonos államjogi státussal rendelkezik. A nyelvívileg, történelmileg és kulturálisan is széttöredezett népcsoport a föderális belga állam keretein belül hozta létre saját belgiumi német identitását. A közösség tagjai széleskörű autonómiájuk folytán biztosítottnak érzik az identitásuk megőrzéséhez szükséges jogait a belga állam keretein belül.

Több tanulmány vizsgálja a kisebbségi képviseletet közép-európai dimenzióban. A Kárpát-medence etnikai sokszínűsége magyarországi, szerbiai, romániai és szlovákiai etnopolitikai modellek segítségével kerül bemutatásra. Korhecz Tamás tanulmányában számba veszi azokat a problémákat, amelyek lehetetlenné teszik, hogy Vajdaság Szerbia államszervezetének szerves részét alkossa. Bemutatja azokat a lehetséges megoldásokat és funkcionális hiányokat a 2006-os szerbiai alkotmány keretein belül, amelyek a multietnikus területet saját jogkörrel ruházzák fel. A vajdasági státútum idén januárban történt életbelépésével Vajdaság 153 hatáskört kapott. Vajdaság Szerbián belül nagyfokú gazdasági önállóságban részesült, garantálta 26 nemzeti közösség egyenrangúságát és a sokszínűség megőrzését, valamint szélesebb lehetőségek nyíltak a határon átnyúló gazdasági, kulturális, oktatási együttműködésekre. A nemzeti tanácsok – köztük a Magyar Nemzeti Tanács – idén tavasszal kerül megválasztásra, ami a nemzeti identitás megőrzése szempontjából szükséges területeken rendelkezik majd hatáskörökkel. A szerbiai

modell a Kárpát-medence többi régiójához mérten példaértékűen rendezi Vajdaság nemzetiségeinek jogait.

Több tanulmány foglalkozik a romániai etnopolitikai problémákkal. Témájuk a kisebbségi pártok működése, létrejötte és mechanizmusai, valamint helyük a román alkotmányos berendezkedésben. Bálint Tamás Erdélyt, az „erdélyi kérdést” helyezte vizsgálódása középpontjába. Modern társadalomtudományos eszközökkel bizonyította, hogy a regionális törésvonal a politikai rendszerben az etnikai törésvonal miatt nem jelenhet meg. A parsonsi rendszerelmélet alapján vizsgálta a román nacionalizmus kialakulását. Szakít a Molnár Gusztáv-i, tudományos életben is meghonosodott elképzeléssel, miszerint a regáti kultúra elitista, míg az erdélyi ettől teljesen eltér, mivel kialakult az erdélyi regionális tudat. Bálint arra a következtetésre jutott, hogy az etnikai törésvonal dominál a román politikai rendszerben. A többségi román nacionalizmus és a magyar kisebbség nemzetépítő stratégiája is ennek a fenntartásában érdekelt. Az etnikai törésvonal mindkét félnek megfelelő: a magyar kisebbség pártjai szavazataikat így tudják maximalizálni, míg a román politikai elit a román nacionalizmus teljes körű intézményesülésének hiányában, a homogenizációban, a régi etnikai csoportok közötti különbségek felszámolásában érdekelt.

A példaértékű Vajdasághoz képest Szlovákia kisebbségpolitikáját az államnyelvtörvény módosítása és több etnopolitikai incidens is terheli – különösen az elmúlt négy évben. Szarka László tanulmányában a szlovákiai etnopolitikai modell egyetlen pozitívumát (a nagyobb mozgásteret) a participációban, a részvételi demokráciában véli megvalósulni, történelmi okok miatt is. Helyi, regionális és országos szinten biztosított a kisebbségek létszamarányos képvisellete pozitív diszkrimináció nélkül is. A participáció az országos szinten a listás választás miatt valósul meg leginkább, így a szórványban élők szavazata sem vész el. A parlamenti képviselőt biztosíthatja ugyan a politikai fórumokon való jelenlétet, mindazonáltal az országos döntéshozatalból, kellő szabályozás híján, könnyen kimaradhatnak. Ráadásul a regionális választásoknál a kerületek, sajátos (a történelmi régiókat észak–dél mentén kettészelő) határai a modell korlátaira világítanak rá.

A sajtóból értesülhettünk arról is, hogy a szlovák–magyar kapcsolatokban a szlovák államnyelvtörvény módosítása során felmerült jogkérdéseket az EBESZ Nemzeti Kisebbségi Főbiztosa is vizsgálja. A kötetben, egy egészen más apropó okán, Vizi Balázs tanulmánya a főbiztos közel két évtizedes intézményi történetét mutatja be a főbiztosi ajánlások tükrében. Az EBESZ kisebbségi főbiztos státuszát 1992-ben hozták létre a tagállamok. A főbiztos alapvetően közvetítő, feltáró tevékenységet végez, az intézmény a vezető személyes fellépésétől is nagymértékben függ. A főbiztos az aktuális kihívásokra igyekszik megfelelő válaszokat adni. A mandátum ugyan területi korlátokat nem tartalmaz, azonban a működése során megállapítható az a gya-

korlat, hogy Közép- és Kelet-Európa területén érvényesíti a ráruházott hatásköröket. Aktív szerepet vállal a szlovák államnyelvtörvény módosítása folytán előállt szlovák-magyar államközi konfliktus tekintetében is. A Knut Vollebaek egykori norvég külügyminiszter által vezetett intézmény az előde-
ihez hasonlóan élt azzal a lehetőséggel, hogy általános ajánlásokat fogalmazzon meg a kisebbségi jogokkal kapcsolatban. A *Nemzeti kisebbségek az államközi kapcsolatokban* címet viselő ajánlásokat Knut Vollebaek 2008 júniusában mutatta be az EBESZ Állandó Tanácsa ülésén. A dél-tiroli Bolzanóban megrendezett konferencián 2008 októberében bocsátották útjára a dokumentumot, amely *Bolzanói Ajánlások*ként vonult be a köztudatba. A *Bolzanói Ajánlások* az államközi kapcsolatok politikai jelentőségével, valamint az anyaállamok és kisebbségeik kapcsolatával foglalkoznak. Vizi a dokumentum elemzése során arra a megállapításra jutott, hogy az ajánlásban és a főbiztos tevékenységében a kisebbségi jogok hangsúlyozása helyett a biztonságpolitikai érvek kerültek előtérbe. A kötet végén Csáky A. Zselyke a magyar EP-képviselők brüsszeli kisebbségügyi, emberjogi kérdésekben kifejtett tevékenységeit elemzi a 2004–2009-es parlamenti ciklusban.

A tanulmánykötet jó áttekintést ad az etnopolitikai modellek gyakorlati mechanizmusairól. Erénye, hogy a Kárpát-medence kisebbségpolitikai modelljei szélesebb európai kontextusban kerülnek bemutatásra. A függelékben az elmúlt évek fontos – az etnopolitikát meghatározó – dokumentumainak (*Bolzanói Ajánlások*, *Koszovói közösségekről szóló törvény*, továbbá a *Vajdaság autonómia-státútuma*) magyar nyelvű fordításait közlik a szerkesztők.